

obrovskou ohlupovací mašinérii „krále lží“, Josepha Goebelse. K tomu pak ovšem přistupovala protinacistická šeptanda, mocná náhražka protektorátních novin, které bezesporu získaly světové prvenství v tom, že jim nikdo nevěřil a byly prakticky bez vlivu na lidové vrstvy, dále četné letáky, ilegální časopisy (také dosud soustavně nezpracované partie), až k narůstání aktivního odporu a květnovým dnům. (Autor této recenze psal o systému nacistické propagandy v okupované CSR hned po válce v knížce *Noviny dnes a zítra*.)

Přáli bychom si dále, aby i tyto sociologicky zaměřené partie Budínovy knihy byly doplněny aspoň základní literaturou vztahující se k těmto otázkám, protože i ta je pro českého čtenáře (studenty, mladé adepty novinářství či zájemce o sociologii sdělovacích prostředků) povětšinou terra incognita; z této oblasti také dosud nebylo nic k nám uvedeno v překladu.

Tyto poznámky a připomínky — ani výhrady a možnost odlišných hledisk — nechtějí zastřít, že *Sedmá velmoc* je kniha velmi potřebná, podnětná a nabádavá; kéž by byla první vlašťovkou, která přináší jaro i naší novinovědě, a zvláště sociologii sdělovacích prostředků.

*

Stanislav Budín, mimo jiné autor monografie o Karlu Havlíčkovi a dodnes aktivní publicistická individualita starší generace, napsal svou knihu o sedmé velmoci jazykem živým a neotřelým (a tudíž novinářským ve starém slova smyslu), jehož lehkost dokonce někdy svádí k obcházení či nadlehčenému překračování hlubokých vědeckých a politických problémů. Napsal ji však se zaujatou láskou k novinám, se znalostí novinářského řemesla i umění, s pochopením potřeb moderní žurnalistiky, s porozuměním pro stále rostoucí význam novin; napsal ji jako autor, jemuž světový rozhled, seřetělost i vzdělání umožnily hlubší soudy kritické i výhledové, než jaké jsou u nás obvyklé. Napsal svou *Sedmou velmoc*, knihu ideově plně zaangažovanou a politicky bojovnou, jako své konfese literáta, jako svého druhu osobní zpověď. Pro to vše budou — a právem — nejdělejšími jejími čtenáři sociologové a publicisté všech druhů, dnes velmi široká obec „volbou spřízněných“, jimž české noviny jsou celoživotní láskou — a mnohdy i osudem.

Václav Osvald

Alphons Silbermann: Vom Wohnen der Deutschen,
Fischer Bücherei, Frankfurt a. M. u. Hamburg 1966.

Své publikaci dal autor podtitul *Sociologická studie o způsobu, jímž je prožíváno*

bydlení (Eine soziologische Studie über das Wohnerleben). Kniha je členěna do čtyř kapitol, přičemž těžiště je v kapitole druhé, nazvané *Studie o způsobu, kterým je prožíváno bydlení*. Publikace je pozoruhodná zejména pro svůj metodologický přístup ke zkoumání problematice.

V úvodu první kapitoly, která se zabývá některými obecnějšími sociologickými úvahami, zdůrazňuje autor nezbytnost interdisciplinární spolupráce při zkoumání různých otázek bydlení a architektury a urbanismu vůbec.

„Ve všech dobách své existence se člověk staral o své bytové podmínky. Jakkoliv nazval člověk své obydlí, ať jeskyní, domovem, domem nebo dvorem, zámkem... nebo... boudou, vždy šlo o to, vlastnit „střechu nad hlavou“. Tato střecha nebyla jen přizpůsobena klimatickým a přírodním podmínkám, nýbrž podléhala neustálým změnám, které vyvážaly z vývoje různých společenských skupin a společností... Je proto jen přirozené, že tu spolupracují různí odborníci, architekti, estetikové, kulturní kritici a plánovači — zkrátka všichni, kteří mají odpovědnost za lidské bydlení — aby společně analyzovali různé problémy bydlení.“ Vzápětí však dodává, že „sociologie je v Německu považována přes její značné zásluhy — za sekundární vědu nejnepříjemnějšího druhu... a mnozí... odmítají pomoc sociálních věd vůbec. Budují sice jako diplomovaní architekti, diplomovaní inženýři a stavební inženýři stavby a sídliště se zřetelem na otázky sociální, sociologické, hospodářské, správní, architektonické, aspekty krajiny, zahradnické, stavební technické a hygienické, odmítají však přímou spoluúčast sociologů“.

To pak vede k tomu, že se „vychází z laciných sociologismů, jako jsou mnohokrát a často neodborně používané termíny „masová produkce“, „masový konzum“, „masová móda“ nebo „industriální společnost“, aniž by zde byl jen stín úvahy o tom, že je především nutné existující jevy nejprve prozkoumat a poznávat, než mohou být označeny za platnou pravdu“.

Autor vysvětluje, že neshody mezi architektem a sociologem vznikají především tehdy, jestliže architekt pokládá architekturu za zcela autonomní oblast, za ryzí umění, za věc o sobě, aniž se ohlíží na průměrného spotřebitele bytu, zatímco sociolog považuje umění — kromě mnoha jiného — za určitý sociální proces, který se tím či oním způsobem realizuje. (Popravdě řečeno, tak extrémní stanoviska se dnes mezi architekty už takřka nevyskytují, funkční účely již nebývají opomíjeny.)

„Bydlení stejně jako umění jsou pojmy, do kterých společnost vložila určité dynamické představy.“

Autor nevelké publikace *Vom Wohnen der Deutschen*, prof. Silbermann se narodil v r. 1909 v Kolíně nad Rýnem. Studoval práva a sociální vědy v Kolíně, Freibergu a Grenoblu. V roce 1933 emigroval do Sydney, kde působil jako profesor na N. S. W. State Conservatorium of Music. Dnes je

profesorem na universitě v Kolíně nad R. a na universitě v Lausanne. Zároveň je ředitelem výzkumného ústavu pro masové komunikace university v Lausanne a stejného ústavu v Kolíně. Prof. Silbermann je reprezentantem empirické sociologie a patří mezi významné sociology v Evropě.

V dalším upozorňuje autor na nejasnost samotného pojmu „bydlení“, které bývá často bez exaktního rozlišení směřováno: bydlení — byt — obytný dům. To se projevuje v celé sociologické literatuře; chce pojednávat o bydlení, a konec konců přece pojednává o bytu. Celá řada studií a publikací se zabývá bydlením jen zdánlivě, spíše bývají zkoumány otázky s tím spojené — např. se pojednává o nebezpečí, že by se člověk mohl stát otrokem svého bytu, nebo bývá zkoumán byt — v širokém rámci celé soudobé společnosti a v jejích neustálých změnách. Zkoumá se životní styl dnešní společnosti, tj. pozadí, ve kterém se odehrává proces bydlení. Je samozřejmě nutné poznávat toto sociální pozadí, často však bývá rozmazáno pouhým označením „poměšťování“, které zahrnuje další pojmy jako „zmasovění“, „nivelezace“ apod. a vede k výsledné tezi, že u fenoménu bydlení jde o totožné problémy. „Urbanizace a individualismus nebo také individualismus a uniformita jsou označení za nepřeklenutelné protiklady, což povede k poeticko-filosofickým exkurzím, které mohou sloužit leda k označení toho, co je, jako toho, co by mělo být“ (aus dem Sein ein Soll).

„Touha po anonymitě, fenomén adaptace a standardizace, tyto tři důležité charakterové rysy poměšťování a jejich vliv na bydlení bývají uváděny jen okrajově, protože jako pozorovatelná a zkoumatelná fakta překážejí určitým iluzionistickým představám o sociálním životě.“

Sociologové zdůrazňují, že při plánování městské jednotky je nutné vycházet z jednotlivé místnosti některého soukromého bytu; je to nutné jak z hlediska sociologie, tak i z hlediska samotné koncepce konstrukce. Člověk je centrem všech sociologických úvah, není prostředkem, nýbrž je účelem.

Proto je nutné zkoumat všechno to, co souvisí s bydlením, z hlediska vztahů jednotlivce a skupiny, resp. vztahů mezi skupinami. V tomto ohledu může právě způsob, kterým je bydlení prožíváno, tyto vztahy odhalit. Způsob, jakým je bydlení prožíváno, může být aktivní a sociální, může být „významným momentem“, může jako sociální skutečnost tvořit východisko i průsečík sociologie bydlení. Jakkoliv je na první pohled toto zjištění triviální, je nutné mít na zřeteli, že každá obývací místnost, pokud není obydlena, je stejně mrtvá jako pokoj ve výkladní skříni nábytkářského obchodu.

Metodologicky zdůvodňuje autor přístup ke zkoumané problematice zdůrazněním skutečnosti, že v „každém období existuje úzký vztah mezi zvyklostmi, duchem skupiny a aspektem místa bydlení...“, proto jsme věnovali pozornost také způsobu života a chování lidí, buď tím, že vycházíme z prostředí obývacího pokoje nebo k němu směřujeme“.

Pokládáme bydlení za určitý způsob chování společnosti a způsob, jakým je prožíváno bydlení, za zkoumatelnou a tedy pochopitelnou skutečnost... Fundamentálním elementem společnosti je člověk a jeho potřeby. Vzhledem k tomu, že hlavní těžiště

zkoumání je umístěno do čtyř stěn obytné místnosti, může a musí nás zajímat jen onen sociální proces, který označujeme za způsob, jímž je prožíváno bydlení. Z tohoto procesu musí vše vycházet a opět k němu směřovat, aby byl empiricky poznatelný“.

Autor zdůrazňuje, že pro model výzkumu je nutné prozkoumat především jednotlivé sociální faktory způsobu bydlení, aby na základě těchto znalostí mohly být poznány normy způsobu, kterým je bydlení prožíváno: Normy nikoliv ve smyslu povinných pravidel, nýbrž ve smyslu sociálního chování.

V druhé kapitole, která pojednává o „způsobu, jakým je bydlení prožíváno“, se autor opírá o sociologický průzkum provedený během půl roku (1961—62) v oblasti Kolína n. R. a Bergneustadtu. Vybrané skupině 476 osob nad 21 let bylo položeno 68 otázek. Kromě toho bylo použito výsledků dvanácti otázek Institutu pro výzkum veřejného mínění a sociální výzkum v Bielefeldu, které sloužily především k účelům srovnání s hlavní anketou reprezentativní skupiny Spolkové republiky. Otázky byly kladeny jednotlivým osobám, nikoli hlavě domácnosti. Tento výzkum obsahoval 2100 interview s osobami nad 16 let. Poté byly provedeny obsahové analýzy časopisů věnovaných bydlení a nábytkářských prospektů a byly provedeny některé experimenty.

Výsledky analýzy umístění bytu a bytového standardu: Byl především podán srovnatelný přehled o vlastnictví domu, typu domu, poměru velikosti bytu k počtu obyvatel bytu, druhu místností a posléze stavu bytů v Kolíně n. R. a Bergneustadtu. Tyto problémy byly zkoumány podle věkových skupin, rodinných poměrů, příjmových skupin, velikosti domácností a podle konfese. Výsledky dosažené tímto výzkumem potvrdily celkovou tendenci bydlení ve Spolkové republice.

Otázka zde zněla: „Z kolika místností se skládá váš byt (včetně kuchyně)?“ Výsledek byl porovnán s výsledky podobného výzkumu z roku 1955 a bylo zjištěno, že se celkové bytové podmínky podstatně zlepšily.

Počet místností včetně kuchyně	1962 %	1955 % (přepočítáno)
1—3½ místnosti	44	62
4—4½ místnosti	28	21
5 a více	26	15

2100 respondentů NSR odpovědělo na otázku o počtu místností, a byl získán přehled uvedený v tabulce na str. 342 nahoře.

Vcelku platí to, že mladí respondenti bydlí stísněněji, manželé sice stísněně, ale ve větších bytech, se zvětšující se velikostí domácnosti klesá relace „každé osobě alespoň jednu místnost“ z 98 % u dvoučlenných rodin na 50 % u pětičlenných a vícečlenných ro-

Počet místností	%
1— $1\frac{1}{2}$	4
2— $2\frac{1}{2}$	10
3— $3\frac{1}{2}$	30
4— $4\frac{1}{2}$	28
5— $5\frac{1}{2}$	14
6	7
7	2
8	2
9	1
neodpověděli	2

din. V dalším byla věnována pozornost už přímo obývacímu pokoji a hlavní zájem směřoval k tomu, aby se zjistilo, která místnost bytu vlastně je pro dnešního člověka obývacím pokojem.

Vcelku vlastní přibližně tři čtvrtiny dotázaných domácností v Kolíně n. R. a Bergneustadt místnost, kterou lze označit za obývací pokoj.

Metodologicky je důležité, že autor provedl umělé odtržení otázek ve smyslu „čím je sociálně určován způsob, jímž je prožíváno bydlení (uvnitř) a čím je určován způsob, jímž je prožíváno bydlení sociálně (venku)“.

Podle takto kladených otázek bylo možno zjistit, že směrem dovnitř převládá značná adaptace způsobu bydlení fyziologickým a technologickým změnám: opačným směrem nebylo možno zjistit žádné (nebo jen velmi nepatrné) adaptační jevy ve skupinách architektů a plánovačů. „Tak jako dříve se lidé řídí převážně podle běžných šablon a jen s nechutí se podvolují provést progresivní změny ve způsobu bydlení.“ Důvody jsou jednak v omezeních architekta, který je vázán „programem administrativního orgánu“, jednak jsou to jeho vlastní představy o rodině, které často nespočívají na objektivní analýze reality, nýbrž převážně na osobních zkušenostech, a ty jen zřídka přesahují hranice vlastního prostředí a končí představou standardizované rodiny.

V dalším výkladu se autor zabývá historií zařizování obývací místnosti, zkoumá, které předměty a který nábytek se převážně dědily ve srovnání s dneškem, a které zařízení si lidé převážně pořizovali sami.

Bylo zjištěno, že nábytek, jímž jsou dnešní byty zařízeny, byl většinou pořízen po roce 1949. Celkem byl získán tento obraz:

První nákup 1913—1929	8 %
První nákup 1930—1949	26 %
První nákup 1950 a později	41 %

I když se první nákupy po roce 1950 týkají především středních ročníků, mají též starší ročníky relativně nový nábytek. Výrazná tendence se však projevuje především v tom, že si lidé nezařizují byt jednou provždy, jak tomu bylo dříve, nýbrž že jej neustále doplňují, resp. mění. Jde tedy o relativně stálý proces.

„Podle jakých představ si lidé zařizují obývací pokoj?“ — byl další komplex otáz-

zek. Zde se autor výslovně distancuje od hodnotících postojů (jako: vkusné, estetické nebo ekonomické) a odůvodňuje tento svůj postoj množstvím protichůdných a různorodých představ o ovlivňujících činitelích, které se mohou vztahovat k stejné situaci. Některé postoje, které byly v určité době rozhodující, náhle vymizí a vznikají nové, odlišné. „Neustálá proměnlivost nás nutí ponechat stranou dočasné jednotlivosti a zaměřovat se na nadřazené, motorické jevy zkoumaných akcí, na vůdčí sociálně kulturní ideje uvnitř sociálního procesu. K těmto idejím patří přání a představy o hodnotách, které se úzce prolínají.“ Při zkoumání této problematiky vychází autor ze čtyř základních impulsů, které vyjadřují to, co člověk hledá (William I. Thomas). V prvé řadě je to touha člověka po nových zkušenostech — tj. po změně —, což se projevuje např. cestováním, novými zálibami ve smyslu „hobbies“ nebo také novými variacemi bydlení. V určitém protikladu k prvnímu impulsu je druhý impuls — touha po jistotě, člověk touží po bezpečném útočišti, po jistotě, že se může kdykoliv vrátit k rodině, kde je s láskou vítán. Nejde zde o jistoty v ekonomickém smyslu, nýbrž ve smyslu soudržnosti. Třetí impuls spočívá v opětvání citů — hlavně v lásce, a konečně čtvrtý je touha po uznání jinými lidmi, tj. po získání statusu uvnitř sociální skupiny.

V této souvislosti je zkoumán problém tradice a ekonomických aspektů ve spojitosti s představami o hodnotách. Zde převažuje impuls k racionálnímu; spotřební hodnota je převažujícím kritériem pro střední a nižší příjmové skupiny. Všude se projevuje definitivní, fixně racionální, nikoliv afektivní určení hodnot (Wertbestimmung). Směrem „ven“ je nutno počítat s tím, že typické vlastnictví moderní společnosti není už vlastnictvím výrobních statků, nýbrž vlastnictvím konzumních statků.

Dále je prováděn pokus o porovnání vlastního bytu jednak s bytem rodičů, jednak s byty známých. Zajímavé jsou výsledky, které byly takto získány.

Srovnání s bytem rodičů (Kolín n. R. a Bergneustadt)

Otázka zněla: „Když si představíte byt svých rodičů a srovnáte jej s vaším vlastním — jak značné rozdíly nacházíte?“

	Kolín n. R. %	Bergneustadt %
Liší se velmi značně	41	54
Liší se méně značně	21	24
Skoro se neliší	26	20
Vůbec se neliší	7	2
Neodpověděli	5	—

Stejně tak zněla otázka na *porovnání bytu vlastního s bytem známých*. (Viz tabulku na str. 343).

	Kolín n. R. %	Bergneustadt %
Liší se velmi značně	15	16
Liší se méně značně	23	21
Skoro se neliší	28	49
Neodpověděli	34	14

V další otázce, v čem se tedy byt rodičů liší velmi značně nebo méně značně, vyzněl výsledek jednoznačně v emfatických tvrzeních „staré“, „staromódní“, v protikladu k „nové“, „moderní“. Zcela jiný obraz vznikl při stejné otázce v porovnání s bytem známých: zde silně převládaly odpovědi estetického charakteru. Bylo zřejmé, že lidé pohlíží na byt rodičů a jinak na byt známých, což se potvrdilo i tím, že na byt rodičů se pohlíží jako na celek, kdežto v bytech známých vyvolávají pozornost nejdříve jednotlivé kusy nábytku a ostatního zařízení, a až poté zapůsobí celkové uspořádání bytu.

V symbolické funkci bytového zařízení se silně projevuje motiv touhy po uznání; bytové zařízení svědčí o souladu s určitými normami vkusu v mezích dané skupiny. Symboly statusu se však často mění — v této souvislosti je nutné hovořit o symbolických hodnotách, které nespočívají pouze v materiálních statcích, nýbrž vytvářejí též pocity, například pocit sounáležitosti, pocit domova, který pak dává bytu nebo jednotlivým kusům nábytku zcela specifický význam. Někdy se přehlíží, že „to nejsou jednotlivé kusy bytového zařízení, které ovládají člověka, nýbrž člověk, který jim dává symbolickou hodnotu, je zcela primární původce a iniciátor, a musí jím zůstat“. Silbermann samozřejmě připouští, že sociální status vzniká původem, tradicí, majetkem, prestiží v zaměstnání, výchovou a mnoha jinými faktory, které bezprostředně a těsně souvisí se sociálním způsobem bydlení; avšak se rozhodující považuje nutnost odhalit systém sociálních a psychologických aktivit, které vytvářejí postoj k hodnotám.

V dalším je zkoumána otázka činnosti v bytě ve volném čase. Bylo zjištěno, kolik procent činností ve volném čase vykonává člověk doma a kolik mimo dům, a to ve všední den a v sobotu. Výsledek ukázal tento obraz:

Činnosti mimo dům	52 % ve všed- ní den	78 % v so- botu
Činnosti v domě	208 % ve všed- ní den	206 % v so- botu

Tento trend se opět změnil ve prospěch narůstajícího podílu činností mimo dům, vztahuje-li se otázka na neděli.

Činnosti ve volném čase jsou takřka paralelní jak ve všední den, tak v sobotu. Jsou přirozeně odlišnosti podle pohlaví, podle věkových skupin a podle příjmových skupin, avšak vcelku lze shrnout, že volný čas je převážně tráven doma. Podle výzkumu v celé Spolkové republice vznikl tento obraz o činnostech v domě:

	Shrnutá účast včetně účasti na několika činnostech
Všeobecné rozptýlení a zábava	192 %
Rekreační činnosti	162 %
Komunikace s lidmi	148 %
Práce nebo činnosti podobné práci	33 %

Obývací místnost slouží tedy v první řadě rozptýlení a zábavě, a až pak následuje typ činností označených jako rekreační (do kterých autor zahrnuje spánek, vaření, jídlo, odpočinek, péči o tělo apod.), tj. činnosti, které kdysi tvořily hlavní náplň a cíl volného času.

Přítomnost dětí v rodině ovlivňuje některé činnosti volného času: čím více dětí, tím méně se čte a tím více se objevují činnosti jako vaření, ruční práce a přirozené samotné činnosti s dětmi. Na druhé straně se však zdá, že komunikování s lidmi je nezávislé na počtu dětí. Návštěvy a společenské hry se však v daleko největší míře realizují ve větších bytech.

V souvislosti s otázkou lidských komunikací rozebírá autor často diskutovanou otázku sousedských vztahů. Mnozí architekti se řídí proklamovanou myšlenkou „Společenství v sousedských vztazích“. „Svět ulic a náměstí, svět veřejných budov, svět domů a bytů — to je krajina velkoměsta a prostředí uvnitř domu působí jak na fyzickou, tak na psychickou stránku člověka a přes ni na generativní procesy života. Žádná jiná oblast nepodléhá tolik kritice a tvorbě, tím však zároveň neustálým změnám“ (E. Pfeil: *Großstadtforschung*, Bremen-Horn 1950). Zde vytýká autor architektům, že se sice odvolávají na tyto myšlenky, nevidí však, že jsou v úzké relaci k sobě a nerovnoměrné protěžování jedné nebo druhé stránky vede k snům o „lidsky organizovaném sousedství“. Příslušné analýzy ukázaly, že průměrný okruh známých čítá jen 5–10 osob, a to jistě netvoří sousedství, tím méně pak společenství (Gemeinschaft). Tím autor nechce tvrdit, že se sociálním vývojem ztratila schopnost člověka ke kontaktům. Nevěří však tomu, že by společnost mohla vyvolávat „lidskými kontakty v sousedství cennou potenciální sílu pro rozvoj každého jednotlivce“. (H. Klages: *Myšlenka sousedství a sousedská skutečnost v městě Kolíně*, Kolín a Opladen 1958). Avšak architekti a urbanisté v to věří. Staví buď podle tzv. „Neighbour-

hood Unit Plan“ Američana Clarence A. Perryho z roku 1929, nebo vytvářejí velké uzavřené bloky domů či malé otevřené bytové jednotky a domnívají se, že tím pomáhají proměnit vůdčí ideu „sousedství“ v reálnou skutečnost. Každý kolektivní život podléhá určitým napětím, které by bylo nutno nejdříve prozkoumat právě z hlediska sousedských vztahů. Při takto zaměřeném průzkumu se vyslovilo 16 % dotázaných pro poskytování vzájemné pomoci mezi sousedskými rodinami a 56 % se vyslovilo proti tomu s odůvodněním: „Ať každý zůstane doma, jinak bývají jen hádky“. Kdo tedy tvrdí, že únik do absolutní sociální izolace bydlení je utopie, ten musí také dodat, že vynucování sousedských vztahů plánovaným bytovým výstavbou je právě takovou „utopií“.

Pojmy jako „osamělost“ a „demokracie“ vyvolaly značné úsilí o realizaci myšlenky sousedství. Postupující industrializace povede nesporně k dalšímu poměškování a tím se také rozvíjejí určité vlastnosti v souvislosti s tímto procesem, například anonymita.

Konfrontuje-li jednotlivec obrovský výběr aktivit, které skýtá pouze velkoměsto se svými zájmy, svým časem a svými finančními možnostmi, cítí se právě množstvím těchto možností tak přemožen, že upadá do stavu pochybností a apatie. Tento fenomén by bylo možno označit jako „přetížení komunikací“. V tomto stavu přetížení touží člověk po soukromí, a aby je mohl uskutečnit, odvrací se od lidí — tak vzniká pocit osamělosti. „Soukromí, které hledá člověk pro sebe, vytváří osamělost ostatních. Osamělost ve velkoměstě je de facto větší než v menších obcích, a to proto, jakkoli paradoxně to zní, že možnosti úniku jsou nepohodlné a namáhavé“.

Z tohoto hlediska hraje rozhlas a televize v domě — ať tak či onak — roli, která překonává pocit ticha a izolace, osamělost a strach.

Poslední úsek této obsáhlé kapitoly se zabývá rozbořem kultury bydlení. Zde průzkum dokázal, že většina sociálních skupin při posuzování estetické stránky přehlíží jádro krásna, formu krásného objektu, a převažují zde hlediska, která podléhají funkčním kritériím. Zřetelně se projevuje poměr změny vkusu ke změně sociální. Estetická aktivita podléhá jak určitým sociálním podmínkám neestetického charakteru, tak různým technikám, stylům a školám — tedy kritériím čistě estetického charakteru. Projevují se zde momenty sociálně kulturních komponentů jako je inteligence, aktivita a sensibilita člověka, které určují, že na jedné straně si přeje stejný počet lidí ve svém nábytku zestránout, na druhé straně takřka stejný počet lidí si přeje během dalších dvaceti let nové bytové zařízení. Bydlení jako takové jistě není módou. Protože však nezáleží jen na tom, co člověk činí, ale také jak to činí, zachvacuje móda stejně jak bydlení, tak celého člověka. Staromódní, konformní věci se zavrhnou, každý se snaží držet krok s dobou, chce si však přesto zachovat individualitu, přičemž v této oblasti napětí

umožňuje adaptabilitu jistě vyrovnání. V každém případě působí sociálně kulturní faktor bydlení v tom směru, aby se nestavělo nic na odiv, aby se neproklamovalo procovství — a to s rizikem, že bude působit prostota zařízení obývacího pokoje nezajímavě a nudně.

Hešlo dne zní „bydlet vesele“, což je vlastně ve stručnosti vystižený dnešní životní styl na rozdíl od dřívějšího, který vyžadoval „bydlet reprezentativně“. Zde nemění nic ani snahy architektů, ani reklamy interiéru, které dokazují, že není na závalu prostoty, použijí-li se pestré závěsy, květované koberece, vzorkované nábytek, stříbrné přístroje, brokát a samet. Průzkumem bylo zjištěno, že architektonické časopisy, prospekty bytového zařízení a odborné rady architektů ovlivňují vkus a skutečné bytové zařízení daleko méně, než by se dalo očekávat. V odpovědích na příslušné otázky v tomto směru se výrazně projevuje tendence o „rozhodujícím vlastním vkusu“.

Sociálně kulturní komponenty vedou — jak bylo zjištěno — k určitým napětím, vyvolávajícím otázky jako: „Cítíme se v našem prostředí dobře?“ „Tvůri naše prostředí náš opravdový domov?“ „Nejsme smutní, že staré odešlo?“ „Máme prostor pro odpočinek?“ „Existuje ještě interiéry?“ atd. atd. Tyto otázky jsou jistě oprávněné, zejména tam, kde bylo zjištěno — a s tím je nutno počítat —, že každý člověk vnímá své prostředí jednak vlastníma očima, jednak očima ostatních. Konečně jsou důležité tam, kde se způsob bydlení v konkrétní domácnosti odlišuje od představy, které si o něm vytvořil architekt. Zde „vzniká napětí mezi dvěma různými názory, které se bude projevovat v postojích rodiny a zvláště v kritických názorech“ (Chombart de Lauwe: *Famille et habitation*).

Tento okruh problémů lze snadno opomenout, a také se to často stává. K tomu slouží průzkumy přání, zejména jestliže pak vzniká teze, že „postoj a přání týkající se bydlení a bytu jsou mnohdy stereotypní systémy, které jsou sociálně psychologicky motivovány.“ (R. Bergler: *Das sozialpsychologische Umfeld des Wohnens*, Fulda 1962.) Vychází-li se z takového předpokladu, stává se skutečnost ideálním profilem, přičemž je nutno zdůraznit, že se bezpochyby nejedná o izolovaný profil přání, nýbrž že se přání vytvořilo na základě specifického stereotypního systému skupiny. „Ideální profil“ pak vypadá tak, že se především volá po útulnosti (Gemütlichkeit) (viz předtím citovaná práce). Takováto zjištění jsou zbytečná, nedají se ani koordinovat a nevedou k ničemu jinému než „k vágnímu množství ideálních představ“.

Autor uzavírá tento okruh otázek zjištěním, že žádná kultura, ani kultura bydlení, není člověku vrozena. Členové každé generace nosí v sobě kromě sociokulturních komponentů části kulturního dědictví předcházejících generací a přizpůsobují svůj způsob bydlení prostřednictvím těchto komponentů a jejich jednotlivých částí stejným způsobem, jakým se adaptují v jiných aspektech

hmotného prostředí. „Sociální kulturní faktor ovlivní způsob bydlení tím, že umožní uplatnit zděděnou kulturu, prolíná se s ní a předává ji potomkům“.

Třetí kapitola se zabývá normativními faktory způsobu bydlení. Hned na začátku zdůvodňuje autor svou metodu: „Táčka bezohledně jsme vytrhli jednotlivé části z celku, otáčeli jsme je a znovu je obraceli — aby tak bylo možno přistoupit k normativnímu poznání způsobu bydlení... Jestliže nyní přistupujeme k zařazení jednotlivých částí do rámce sociálního procesu, neznamená to, že tím budou vytvořena pravidla způsobu bydlení; jde pouze o to, odhalit souvislosti jednotlivých zjištění a jejich vzájemné vztahy“.

Stává se dosti často, že jsou spojitosti mezi bydlením, plánovanou výstavbou měst, dopravou a způsobem života nedostatečně zpracovány a mohou se tak proměnit v neproproniknutelnou džungli. Nahodile a nekvalifikovaně se řadí vedle sebe heslovité komplexy jako „totalita života“, „sousedské svazky“, „mobilita“, „ztráta individuality“, „fyzická existence“, „uniformované vzorky tapet“, „nedostatečná integrace“ — takže se v této spleti ztrácí cesta k hlubšímu poznání jednotlivých jevů.

„Jestliže budeme nyní hovořit o normách, nemíníme tím normy logické, etické nebo estetické ve smyslu pravidel, která mají být uplatňována... nemíníme pravidla sociálního chování jako imperativ, nýbrž ve smyslu očekávaných způsobů chování... Jde o to poznávat, na kterých normativních pravidlech je chování závislé, resp. které normy ovlivňují způsob chování uvnitř skupiny.“

Bylo již několikrát zdůrazněno, že jednotlivé faktory způsobu bydlení jsou jako části sociálního procesu ve vzájemné závislosti. Jde právě o to rozpoznávat tyto vztahy, tyto vzájemné závislosti na základě jevů, které je ovlivňují. Možno je označit jako přírodu, proměnlivost a závislost.

Přírodou rozumí autor všechno, co jednak existuje bez zásahu lidské inteligence, jednak bylo lidským zásahem pozměněno. Velká část přírody je právě zásahem lidské inteligence pozměňována, a přísně vzato, neměla by tedy tvořit součást přírody; autor však vychází z toho, že inteligence člověka je součástí struktury přírody. **Proměnlivostí** označuje všechny vlivy, které bezprostředně vyprovokují změny ve zvyklostech a tradicích, v jednomyslných názorech a institucích. **Závislost** pak je vzájemné podmiňování určitých sociálních procesů, které působí ve směru chování.

„Studiem proměnlivosti se ozřejmují určité sociální procesy, které ve vztahu k bydlení pomáhají interpretovat naše statistické důkazy a také je čas od času korigují“.

Při analýze bytového standardu byly zkoumány výlučně fyziologické a technologické aspekty. Tím mělo být zdůrazněno, že fyzické prostředí, které ovlivňuje vývoj života, tvoří jednu z dimenzí přírody.

„Zatímco pro nižší druhy zvířat, které svůj život přizpůsobily úzkému okruhu podmínek

prostředí, má přirozené prostředí primární význam, je toto prostředí u člověka mnohem komplexnější a neobyčejně variabilní. Biologická podstata člověka není tak rozhodující jako u nižších druhů zvířat, neboť člověk žije za nejrůznějších podmínek. Podstatnější je, že se prostředí člověka skládá z velké části z přirozených zdrojů (flora, fauna, země atd.) a z nich vyrobených věcí (nástroje, budovy, ošacení apod.). To znamená, že příroda byla zkoumána včetně intervence lidské inteligence, tedy vlastně zásahu přírody do přírody.“

Příroda je považována za rozhodující faktor ve způsobu, jakým je bydlení prožívané, a to ve smyslu reagování člověka na přirozené a skutečné prostředí. Technika — od přírody vybojovaná nebo přírodu pozměňující — může vést jak k rozptylování, tak i k soustředování lidí, což opět znamená, že způsob bydlení je podřízen přírodou vyvolané normě. Vysoká mechanizovanost organizace, která se nesporně bude v dalším vývoji ještě zdokonalovat, elektronické mozky, automatizace nebo telekomunikace ovlivní jak způsob bydlení, tak celý urbanistický vývoj. Nejsou to tedy sny ani halucinační představy, nýbrž pouze nutnost, jestliže se intenzivně usiluje o maximální variabilitu a adaptabilitu konstrukcí nebo i terénu, aby tak bylo dosaženo alespoň relativní nezávislosti budoucího vývoje.

V souvislosti s problémem závislosti postavil autor tezi, že „nejen události a různá časová období konstituují substanci života skupiny, nýbrž také určité vnější znaky. Vnější znaky jsou však současně expresivními symboly, které obsahují tradici podmiňené vlastnosti: jednak směrem k hodnotám a hodnocení, jednak směrem k primární akci za účelem bezprostředního uspokojení... Vztah společnosti a individua není vztahem protikladů, nýbrž vztahem vzájemné závislosti“.

„Způsob, jakým je prožíváno bydlení, se realizuje v intimitě nebo před širokou veřejností, avšak nikdy bez interakce různých organizátorských prvků. Čím silněji tato interakce působí, tím spíše povede ke kolektivnímu chování, které dává způsobu bydlení formu, strukturu a systém. Proto jsou rozhodující normy: příroda, proměnlivost a závislost. Je to spojení těchto tří faktorů jako určitého sociálního systému, který vyvolává společnou subjektivní orientaci v chování, v postojích a ve vztahu k způsobu bydlení a vytváří představy, které lidé mají o sobě, o vztazích k sobě, o svých skupinách i o způsobu, jakým prožívají bydlení“.

V závěrečných poznámkách cituje autor Waltra Gropia: „Architekt je v prvé řadě koordinátor — muž širokého rozhledu a kompetence s úkolem harmonicky řešit rozličné sociální, technické, hospodářské a umělecké problémy, které vznikají v souvislosti se stavbou“ (W. Gropius: *Architektur*, Frankfurt n. M. 1959). Takovýto úkol zavazuje. Zavazuje je první řadě architektky k poznání, že oni a spolu s nimi inženýři, stavitelé a jiní odborníci v oblasti stavebnictví a by-

tové výstavby se stali novou funkční skupinou ve společnosti, v níž mají jednotliví členové stejný podíl při racionalizaci života a humanizaci společnosti. Architekt ztratil funkci „autorativního generálního intendant“ ve výstavbě bytů. Pozice koordinátora ho zavazuje k tomu, aby neustále měl na zřeteli, že „není žádoucí žít ve společnosti, jejíž normy jsou nejisté a vyvíjejí se neznámým směrem“ (K. Mannheim: *Diagnosis of our Time*, London 1950). „Poznávat tyto normy, mít je na zřeteli a dál je rozvíjet znamená stát po boku člověka v jeho sociálním bytí“.

K práci prof. Silbermanna zbývá ještě dodat, že poznání nutnosti interdisciplinárního přístupu při řešení všech těchto problémů

vedlo v ČSSR ke zřízení nového pracoviště ČSAV — Kabinetu architektury a tvorby životního prostředí —, kde na základě týmové spolupráce nejrůznějších odborníků má být vypracován projekt „Životního prostředí z hlediska potřeb člověka a společnosti“. I když zatím nelze hovořit o výsledcích, je tato skutečnost pozoruhodná a zřejmě ve světě zatím ojedinělá. Prakticky byla tato spolupráce uskutečněna již při mezinárodním symposiu architektů a sociologů v roce 1966 v Liberci, kde na základě společného postupu vznikla celá řada zajímavých projektů řešení libereckého městského centra.

Margit Maršálková